

Καὶ ἀκριβῶς αὐτοῦ τούτου τοῦ χαρίσματος στερεοῦνται οἱ Βυζαντινοί. Ἐκαστος γὰρ κατ'ἰδίαν ἀνήκει εἰς μίαν τῶν ἀνωτέρω τάξεων, ἣν ἐξυπηρετεῖ αὐτοπροαιρέτως ἢ ἂν θεολόγος, ἢ μίσηθως δὲ ἢ ἂν ἱστορικός. Ὁ Ἀξιωματικός τῆς Αὐλῆς, ὁ Κουροπαλάτης, ὁ Παρακοιμώμενος σεμνοῦσι τὴν πολιτικὴν τοῦ κυρίου των βιογραφίαν, συνήθως ἀρχόμενοι ἀπὸ κήρυου καταβολῆς. Ὁ Πατριάρχης, ὁ Μητροπολίτης, ὁ Ἐπίσκοπος, ὁ Μοναχὸς πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχουσιν οὗτοι τὴν ὑπεράσπισιν τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τῶν ἀγώνων τῆς τὴν ἐξύμνησιν. Ἐπὶ τέλους ὁ ἰδιωτεύων λόγιος προασπίζει τὴν ἀκεραιότητα τῆς γραμματικῆς, τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Ἀττικισμοῦ, γυμνάζεται εἰς σχολαστικὰ φιλοπονήματα, ἀποθησαυρίζει τὰ λείψανα τῆς προγονικῆς περιουσίας. Ἀλλ' ὁ κύκλος τῶν τριῶν τούτων ἱστορικῶν εἰδῶν εἶναι ἀμεταθέτως προκεκανονισμένος. Ἐὰν δέ τι βιβλίον παράφρωνον συνταχθῆ, ἢ ἐκδοθῆ ὑπόμνημά τι ἀπᾶδον τοῖς δεδογμένοις, ταῦτα θάττον ἢ βράδιον γίνονται πυρὸς ἀνάλωμα, ἢ δὲ μνήμη τοῦ συντάκτου ἀναθεματίζεται.

Ὡς ἐκ τούτου, ἡ συγγραφή ἀποβαίνει ἐμπειρικὴ τρόπον τινὰ καὶ ἀριθμοῖς συντηθρωμένη, ἐξέρχεται μονόχρους, στερεότυπος, καὶ μίαν μόνην ἰδέαν πάσαις δυνάμεσι θεραπεύουσα, τὴν ἀπόλυτον ἀνάγκην τῆς συντηρήσεως, τὸν ἀνωθέν πως ἐπιβληθέντα νόμον τῆς ἀπαραλλαξίας.

Εὐχολος δὲν εἶναι ὁ ἀκριβῆς τῆς Βυζαντίδος ὀρισμός. Ἀλλὰ νομίζομεν σαφῶς τὸν λογισμόν

μας ἐκφράζομεν λέγοντες, ὅτι ὁ κόσμος οὗτος ἄλλον ἀέρα δὲν ἀναπνέει, παρὰ τὸν τοῦ παρελθόντος, ὅτι ζῆ καὶ διατηρεῖται τὴν σίτησιν ποριζόμενος εἰς μόνας τὰς ἀναμνήσεις του. Μικρὰ περὶ τοῦ παρόντος φροντίς. Τί ἐστι παρόν; Ὀνειρον, σκίασμα ἀπατηλὸν καὶ παρήμερον· μόνη δὲ ἀλήθεια καὶ πραγματικότης, τὸ παρελθόν. Ἐνταῦθα ἡ Κιβωτὸς τῆς σωτηρίας, τὸ ταμεῖον τῶν παραδόσεων· ἐνταῦθα τὸ Θεῖον ἐπεφοίτησεν· ἐνταῦθα καὶ πίστις καὶ ἐλπίς καὶ πᾶσα διάπυρος προσδοκία. Μὴ λοιπὸν τὸν νοῦν τῆς ἱστορίας αὐτῆς ζητήσης εἰς τὸ παρόν, καὶ ἤττον εἰς τὸ μέλλον, πρὸς ἐκφρασίαν τοῦ ὁποίου λείπει καὶ αὐτῇ ἡ ἀρμοδία λέξις σχεδὸν οὕτως ἀχρηστον καὶ ἀσύνηθες ὑπάρχει τὸ αἶσθημα τῆς μελλούσης ἱστορίας! Τὰς πηγὰς πάσης οἴασουν μερίμνης ζήτησον μᾶλλον εἰς τὰ προγεγεννημένα, ὅθεν αἱ θρεπτικαὶ καὶ ζωογόνοι ἰχμάδες ἀπορρέουσι, καὶ ὅπου παλινδρομοῦσιν αἱ ἀνασκοπαὶ τοῦ παραρτήματος τούτου τῆς ἀρχαιότητος. Ἀγῶνες σωματικοὶ καὶ διανοητικοὶ, πόλεμοι, σχίσματα, ἐρίδες, ὀλοκαυτώσεις πρὸς τί τελοῦνται; Ὑπὲρ ἀκεραιότητος παρελθόντος, τῆς πανιέρου ταύτης ἀκροπόλεως, ὅπου ἄλλως τε περιφρουροῦνται ὁ λόγος τῆς ἐνεστώσης ὑπάρξεως, καὶ ὁ σπόρος τῆς μελλούσης. Προκειμένης ἀμύνης τοιούτου θησαυροῦ, Θρόνος, Θησιαστήριον, Σχολὴ σπανίως διχονοοῦσι. Μάχεται μὲν ἰδίως ὁ Βασιλεὺς ὑπὲρ ἀκεραιότητος τῆς Ῥωμαϊκῆς πολιτείας· μάχεται δὲ ἡ Σύνοδος ὑπὲρ ἀκεραιότητος πίστεως· μάχεται καὶ ἡ Σχολὴ ὑπὲρ ἀκεραιότητος ἐπιστήμης.

ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς συναθληταὶ συμπυκνοῦσι τοὺς λόχους των ὅταν τυχόντως μία τις τῶν παραδόσεων, ἅς ἕκαστος κατ' ἰδίαν ἐκπροσωπεῖ, λάβῃ ὑφ' ὁμογενῶν ἢ ἀλλογενῶν τὴν ἐλαχίστην προσβολήν.

Ἴσως δυσχερὲς ἡμῖν σήμερον ἀποβαίνει, ἡμῖν, οἵτινες ἄλλως πῶς ἐκτιμῶμεν καὶ πολιτείαν, καὶ δόγμα καὶ γράμματα νὰ πεισθῶμεν, ὅτι τοιοῦτος ἀληθῶς ὑπῆρξεν ὁ ῥυθμὸς τοῦ μεσαιῶνός μας· ὅτι τριαρχία τις μὴ πολυμελῆς, ἐδρεύσασα καὶ ἐνεργήσασα ἐντὸς στενῆς περιφερείας, ἀντεπροσώπευσεν ἐπὶ χιλίους καὶ ἑκατὸν ἑνιαυτούς οὐ μόνον τὴν ψυχὴν καὶ τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ αὐτὴν τὴν σάρκα τοῦ ὑποτεταγμένου γένους, τὴν ἐγκοσμίαν τούτου βιωτὴν παντελῶς τῷ ἑαυτῆς σώματι ἐπισκιάσασα καὶ ἐπιπροσθήσασα.

Πῶς λαὸς, Ἑλληνικὴν ἔχων τὴν καταγωγὴν καὶ γευθεὶς ἤδη τῆς ἐλευθερίας, λαὸς πολιτικὴν ἀναδείξας προσωπικότητα, τὰ ἴχνη τῶν ποδῶν του βαθύτατα ἐγκολάψας τῇ ἱστορίᾳ τοῦ πολιτισμοῦ, πῶς ἐξέκλινεν εἰς κατάστασιν ἱστορικῆς ἀνυπαρξίας;

Πῶς ὁ διαδεχθεὶς τὴν μυθοθηρησκεῖαν χριστιανισμὸς, τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς ἀτομικῆς ἐλευθερίας, ὁ νόμος οὗτος τῆς τῶν ἐθνῶν ἀνάγεννήσεως, ἡ ἀπαγγελία τῆς ἀναστάσεως, πῶς ἀντὶ τοῦ προᾶξαι τὸν λαὸν αὐτὸν εἰς κρείττονα δόξαν καὶ σοφίαν καὶ ἐλευθερίαν, ἀπώθησεν αὐτὸν εἰς ἄβυσσον μηδενός, εἰς βάθος ἐθνικῆς ἀσυνειδήσεως;

Καὶ ἐκ τρίτου, πῶς ἡ Ῥωμαϊκὴ ἀρχὴ, μήτηρ ἀγερῶχων πολιτῶν κατὰ τροφὸς δῆμοκρατῶν, ἡ ἀρχὴ ἣτις τοὺς Δῆμους καὶ τὰς φυλάς ἀπὸ Ῥώμης καταβολῆς εἰς πολιτικὴν συμμετοχὴν προσεκάλεσεν, αὐτὴ ἢ ἐπὶ Ταρκουϊνίου βασιλικὴν τυραννίδα καταργήσασα καὶ τοῦ Βρούτου τὴν μάχαιραν ἀκονήσασα μετέπειτα, πῶς ἡ διδάσκαλος αὕτη τοῦ πατριωτισμοῦ εἰς τὴν γῆν τῆς Ἑλλάδος ἐπιδημήσασα καὶ τὴν πίστιν τοῦ Πνεύματος ὁμολογήσασα, πεποίηκε τὴν ἐγγώριον ἐλευθερίαν ὄνομα πάσης οἰονεὶ σημασίας κενόν;

Παρὰ μικρὸν ἡ λέξις Λαὸς ἤλθεν ἀποβληθῆ ἔκ τῆς Ἑλληνικῆς συνηθείας. Ἐπικρατέστεραι δὲ παρὰ τοῖς συγγραφεῦσι τοῦ Βυζαντινοῦ μεσαιῶνος διέμειναν αἱ φράσεις Ὀχλος, Συρφετός, Ὀμιλος ἀγυρτώδης, Λῦμα, τὸ Χυδαῖον, καὶ ἕτεραι τοῦ αὐτοῦ εἶδους, ἅς ἄλλως τε ὁ λογιώτατος οὐδέποτε μετεχειρίσατο μὴ κεκαρνακευμένας, εἰς ἐπίδειξιν μισοδημίας, ἐπιθέτοις ὑβριστικοῖς καὶ περιφρονητικοῖς. Καὶ ὅμως ὁ λογιώτατος οὗτος ὠνομάζετο χριστιανός. . . . Εἰς ἑκατὸν καὶ πεντήκοντα δύο περιστάσεις αὐτὴ καὶ μόνη ἡ Καινὴ Διαθήκη προσφωνεῖ ἀπεριφράστως καὶ ἐπικαλεῖται τοῦ Λαοῦ τὸ ὄνομα!

Ἐὰν λοιπὸν ἡ ἀμεροληψία λείπη, ἐὰν μηδεμία πρόοψις μέλλοντος, ἐὰν οὐδεὶς γίνεταί λόγος περὶ πορείας ἐθνικῆς, περὶ σκοποῦ τῶν ἐπικρατουσῶν παραδόσεων, περὶ πολιτεύσεως λαοῦ, τίς οὖν ἡ ἱστορικὴ ἀξία τῆς Βυζαντινῆς γραμματολογίας; Ποῦ ἡ σὰρξ καὶ τὰ ὀστά αὐτῆς; Ἐὰν

στερεΐται λαϊκῆς οὐσίας, ἐθνικῆς τινός ὠθήσεως, τίνα μεγάλην ιδέαν διαδραματίζει; Ποῖον τάχα τὸ πνεῦμα, οὗ καταδεικνύει τὴν βαθμιαίαν σαρκοποίησιν; Τίνα τύπον ιδανικὸν τίθεται πρὸ ὀφθαλμῶν;

Αὐτὴ μὲν καθ' ἑαυτὴν ἡ Βυζαντινὴ βιβλὸς ἐσφραγισμένη. «Οὐ πω γὰρ ἦν πνεῦμα, ὅτι ὁ λαὸς οὐδέ πω ἐδοξάσθη». Ἐτέραις ὁμως μελέταις συναρμοζομένη, πρὸ πάντων συμπαραβαλλομένη, καθὰ εἶπομεν, πρὸς τὴν Νεοελληνικὴν Ἀναγέννησιν καὶ ὑπὸ ταύτης δοκιμαζομένη, ἀποβαίνει ἱστορία ἀντὶ χρονογραφίας. Ἱστορία ἴσως μᾶλλον πάσης ἄλλης εὐρωπαϊκῆς ἐπιμαρτυροῦσα τὴν ἄμεσον τῆς Προνοίας ἐπενέργειαν, τὴν διδασκαλίαν τῆς προόδου, τῆς ιστοριονομικῆς ἐπιστήμης τὴν ἀλήθειαν.

Βράχος τις γεγλυμμένος ἐν μέσῳ τῆς ἐρήμου παρίστα ποτὲ τὴν μορφήν Αἰγυπτιακῆς Θεότητος. Ἦν δὲ ὁ βράχος ὅλος κεφαλὴ, διότι πρὸ πολλῶν αἰώνων τὸ ἐπίλοιπον τοῦ σώματος εἶχεν ἐμβυθισθῆ εἰς τὴν ἄμμον.

Ἴδου ἡ εἰκὼν τῆς Βυζαντινῆς χρονογραφίας, ἀλλὰ καὶ ἡ εἰκὼν προσέτι τῆς μετὰ Χριστὸν Ἑλλάδος! Μόνη φαίνεται ἡ κεφαλὴ, ἥτις καὶ μόνη ἐνεργεῖ. Ἰδέαι ἀφηρημένα, ἀναμνήσεις, ἔλξεις πρὸς τὴν παρελθοῦσαν περιωπὴν ἀκατάσχετος, ἐπιπόθησις τῶν προγεγενημένων· ἡ ζωὴ ὅλη συγκεντροῦται εἰς τὸ μνημονικόν. Τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ σώματος μέλη, ἡ καρδία, ἐστία παθῶν, ὀρμητήριον ἐλπίδων τε καὶ αἰσθημάτων· αἱ χεῖρες, μέσον ἐργοπονίας, βιομηχανίας, δραστηριότητος· οἱ πό-

δες, ὄργανα προβάσεως, ταῦτα διατελοῦσι κατα-
δεδυμένα εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς πατρῶας γῆς.

Ἦλθε σεισμός ἀνωφερῆς, σεισμός ὑποχθόνιος, ὅστις τὴν βεβυθυσμένην ἐκείνην θεότητα διὰ μιᾶς ἀναρρίψας, ὀλόκληρον ἀπεκάλυψε τὸ σχῆμά της. Τότε μόνον εἶδον οἱ ἀρχαιολόγοι, ὅτι ἡ Σφίγξ δὲν συνέκειτο ἐκ μόνης κεφαλῆς, ἀλλ' ἐνεκρύπτετο εἰς τὴν ἄμμον τῆς ἐρήμου ἄγαλμα τέλειον, ὀλομε-
λές, ἀρτίως κατεσκευασμένον.

ΑΝΑΓΕΝΝΗΣΙΣ. Ὁ σεισμός, ὅστις τὸ 1821 εἰς Ἄνατολὴν ἐκραγεῖς ἀντήχησεν ἄχρι Δύσεως, ἀνήγαγεν ἐκ τοῦ μηδενός εἰς τὸ εἶναι τὸν ἑλληνικὸν λαόν, ὅστις, τῇ παρουσίᾳ του συνεπλήρωσε, καὶ τῇ ἐνεργείᾳ του διερμηνεύει τὴν Μ. Χ. Ἱστορίαν τῆς πατρίδος του.

Ἐντεῦθεν περιουγασθεῖσα ἡ γραμματολογία τοῦ ἀνατολικοῦ μεσαιῶνος, ἐξέφανε τοὺς ἀδιαγνώστους ἕως τότε νόμους τῆς πνευματικῆς Ἑλλάδος. Ἡ Ῥωμαϊκὴ τῆς Κωνσταντινουπόλεως Αὐτοκρατορία γέγονεν ἔκτοτε κρίκος συνδυαστικὸς δύο κόσμων ἀποκεχωρισμένων, τοῦ πολυθεϊκοῦ Πανελληνίου καὶ τοῦ χριστιανικοῦ· ἀπέβη σύνδεσμος αὐτοφανῆς καὶ ἀναγκαῖος, συνάπτων πρὸς τὸν καταρκτικὸν τῆς Εὐρώπης πολιτισμὸν τὸ μόνον εἰς τοὺς παρόντας χρόνους διασωθὲν ἀρράγες λείψανον τῆς ἀρχαιότητος. Τὸν αὐτὸν, ὡς ἔγγιστα τρόπον, ἡ Καινὴ Διαθήκη συνεπλήρωσε, διαφωτίζει, καὶ μεθερμηνεύει τὴν Παλαιάν.

Ἄγε δὴ ἀνιχνεύσωμεν τοὺς στοιχειώδεις νό-

μους, τὰ συστατικά ὄργανα, τὴν ψυχολογίαν, ὡς ἂν εἴποιμεν, τῆς Ἀναγεννήσεως ταύτης.

Τί παρατηροῦμεν ἀνατρέχοντες εἰς τὰ προίμια, καὶ μελετῶντες τὰς διαθέσεις τοῦ γένους αὐθημερόν τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ;

Ὁμολογήσει πᾶς ἕκαστος, ὅτι τὰ ἐξῆς θεωρήματα ἐκ τῆς ἀκμῆς ἐκείνης ἀναπηδῶσι καὶ δὴ πρῶτον,

Εἰς τὰ ἀρκτικά τοῦ ἀγῶνος ἀνδραγαθήματα σημειοῦμεν τὴν τελεσφόρησιν ἄλλων ἀγίωνων προηγουμένων, ἀ γ ώ ν ω ν δι α ν ο η τ ι κ ῶ ν. Οἱ θούριοι τῆς ἐνάρξεως ὕμνοι ἀντηχοῦσι τὴν ἕως ἀπὸ ἀλώσεως Κωνσταντινουπόλεως ἐρχομένην φωνὴν τῶν Λασκάρων, τῶν Μουσοῦρων, τῶν Ἐπάρχων καὶ ἐτέρων Λογίων, ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν ἡγεμόνων, ἐν τοῖς συνεδρίοις τῶν Παπῶν τῆς 14ης καὶ 15ης ἑκατονταετηρίδος συνηγορούντων ἑλληνιστί τε καὶ λατινιστί ὑπὲρ τῆς ἀναξιοπαθούσης καὶ εἰς δουλείαν περιπεσούσης φυλῆς τῶν Ἑλλήνων. Ἀκούομεν ἡμεῖς ἀντιβοῶσαν εἰς τοὺς πρώτους τῶν παλληκαρίων ἀλαλαγμοὺς τὴν φωνὴν τοῦ Σκούφου, τοῦ Μηνιάτου καὶ ἐτέρων ἱεροδιδασκάλων τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος, φωνὴν ἐνθέρμους εὐχὰς πρὸς Χριστὸν καὶ τὴν Θεοτόκον ἀναπέμπουσιν ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τοῦ ὀρθοδόξου Ἑλληνικοῦ πληρώματος. Προηγῆθησαν τοῦ 1821 λόγιοι πάσης τάξεως, τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος περισαλπίσαντες, τὴν εὐκλειαν καὶ ἐξοχὴν αὐτῆς ἐπ' ἀγαθῶ τῶν ἀπογόνων πανηγυρίσαντες εἰς σχολεῖα, εἰς βιβλία, εἰς ἄμβωνας,

εἰς λόγους διεγερτηρίους. Τινὲς τῶν βασιλέων ἐν Ἰταλίᾳ μαθητεύσαντες, ἐν Ῥωσσίᾳ εὐπορευθέντες, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης περιηγηθέντες, τὰ σπέρματα τῆς Ἑλληνικῆς ἰδέας μεταφέρουσιν οἴκοθεν εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Μετ' ὀλίγον δέ, λόγοι ἀλλοεθνεῖς ἀρχονται συνδιαλέγεσθαι περὶ τῆς ἐν Ἀθήναις ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἀκαδημίας. Ὁ Μίλτων, ὁ Μέγας Πέτρος καὶ ὁ Φενελών, φωστῆρες τῶν τριῶν προστατῶν τῆς νῦν Ἑλλάδος, διαβρήδην προφητεύουσι τῆς ἡμετέρας ἐθνότητος τὴν ἐπανάστασιν, ἐνῶ τρεῖς ἕτεροι τῆς διανοίας ἡγεμόνες, ὁ Βάκων, ὁ Μοντέσκιος, ὁ Λεϊβνίτιος προμηνύουσι τὴν ἀναπόφευκτον τῆς Τουρκίας πτώσιν. Ἐκφωνεῖ τότε ὁ Ὀρλώφ ἐν Πελοποννήσῳ τὸ θεσπέσιον τῆς Ἑλλάδος ὄνομα, καὶ ἡ γῆ ἐκεῖνη αὐτανδρὸς ἀναταράσσεται, καὶ ἡ δούλη γενεὰ σκιδρῶ ἐν τῷ τάφῳ αὐτῆς καὶ ἀνακάθηται, καθάπερ ἄνθρωπος ἐξυπνίζων ἐξ ὄνειρώδους ληθάργου. Ὀρη, δάση, κοιλάδες τῆς ἐγκυμονούσης χώρας περιηχοῦσιν ἄσματα ἥρωϊκά, ἀλαλήν ἀρματωλῶν. Παῖδες, τὰ χριστιανικὰ τοῦ μεσαιῶνος ὀνόματα εἰς ἑλληνικὰ μεταλλάξαντες, ψάλλουσι παιᾶνας εἰς τὴν ἀνδρίαν, εἰς τὸν ἥρωισμόν, εἰς τὸν θάνατον, ὕμνους τὴν δουλείαν προκαταργοῦντας, νῦν μὲν ἐν ὀνόματι τοῦ Σταυροῦ, νῦν δὲ ἐν ὀνόματι τοῦ Διὸς, τῆς Ἀθηνᾶς, τοῦ Ποσειδῶνος. Μετὰ τὴν Γαλλικὴν ἐπανάστασιν ἐπιτείνεται ἡ πολυθεϊκὴ ἐπιδημία, ὥστε ἡ λέξις Ἔθνος, ἥτις ἀπὸ Χριστοῦ γεννήσεως τὴν σημασίαν τῆς ἀπολέσασα ἐδήλωσε τὴν εἰδωλολατρικὴν ὁμάδα, ἐπανακτᾷ τὴν προτέραν ἀξίαν καὶ τιμὴν. . . .

Ἄλλ' ἔργον μας ἐνταῦθα δὲν εἶναι ἡ ἀκριβὴς τῶν γεγονότων διεξιστόρησις. Ἀρκούμεθα μόνον εἰς τὴν ἐμπέδωσιν τῆς ἐξῆς ἰδέας· ὅτι τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος προηγεῖται, καὶ εἰς τὸν τοῦ κετὸν τῆς ἐθνεγερσίας παραστατεῖ καὶ προεδρεύει παράδοσις τις ζωηφόρος ὑπὸ τῶν τότε λογίων εὐαγγελιζομένη, τὴν ὀρθῶς θέλομεν ἀποκαλέσει παράδοσιν ἢ ἀρχὴν Ἑλληνικὴν, Ἐθνικὴν, Ἱστορικὴν.

Ἀλλὰ μὴν, ἐκτὸς ταύτης τῆς παραδόσεως, χρέος ἔχομεν καὶ ἑτέρου τινὸς φαινομένου νὰ σημειώσωμεν τὴν συνδρομὴν. Τὴν ἐπισκεύασιν τοῦ Ἱστορικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τὴν ἐπανόρθωσιν τῆς ἐθνότητος διὰ τῶν γραμμάτων δὲν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ἐκτιμήσωσι, καὶ μετ' αὐταπαρνήσεως νὰ ὑπηρετήσωσιν, εἰ μὴ μόνον οἱ διὰ προηγουμένης παιδείας ἀξιοθέντες εἰς τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὸν θαυμασμόν τοῦ Ἑλληνισμοῦ αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τὸ πλεῖστον τοῦ γένους βεβυθυσμένον ἦτο ἐν ἀπαιδευσίᾳ καὶ ἀγνοίᾳ παντελεῖ τῆς πατρῴας ἱστορίας του, διὰ τοῦτο τὸ σχέδιον τῆς ἐπισκευάσεως ἔμενε, σχετικῶς πρὸς τὴν ὀλοκληρίαν τοῦ γένους, περιορισμένον ἐντὸς τοῦ συλλόγου τῶν λογίων, τῶν μυηθέντων τῆς προγονικῆς ἱστορίας τὰ μυστήρια, ἀπέμεγεν, ὡς πρὸς τὸ γένος αὐτὸ, ἰδέα ἀφηρημένη, ὅθεν καὶ ἀνίσχυρος εἰς τὴν γενικὴν ἐξανάστασιν τοῦ λαοῦ. Χρεῖα λοιπὸν ἦτο μέσου τινὸς προσθέτου, δημωδέστερου τινὸς ἐλατηρίου, δυναμένου τὸν ἐνθουσιασμόν τῶν ὀλίγων νὰ μεταδώσῃ πρὸς τὴν κοινωγίαν ἅπασαν, νὰ τρέψῃ τὸ ἐπιγόνημα τῶν

λογίων εἰς αἶσθημα³ πάνδημον, νὰ παρέξῃ εἰς τὴν ἀφηρημένην καὶ ἱστορικὴν ἀνάμνησιν σάρκα, ψυχὴν, καὶ κίνησιν αὐτόχρημα δημοτικὴν. Τίς δὲ ἄλλη δύναμις προχειρότερα καὶ δραστηριώτερα πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν τῆς ἐγχωρίας θρησκείας; Ἡ παράδοσις ἢ ἱστορικὴ τείνει τὴν χεῖρα πρὸς τὴν πνευματικὴν παράδοσιν· ἡ ὀρθόδοξος ἐκκλησία περιπτύσσεται ἀδελφικῶς τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀποκαλύπτουσι τὴν παμπάλαιον φιλίαν τῶν ἀνάμνησις καὶ πίστις ἀναφανδὸν πλέον κροτοῦσι συμμαχίαν καὶ ἐπιμαχίαν ἀδιάλυτον. Καὶ ὁ μὲν Ἑλληνισμὸς συνεισφέρει ὑπὲρ τῶν προσεχῶν ἀγῶνων τὰ γοητεύματα τῆς δόξης, τῆς φιλοτιμίας, τῆς ἀμίλλης, τὸν ὑπογραμμὸν τοῦ θάρρους καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ, τὴν ἐπικουρείαν τῆς ποιήσεως, τοὺς φλογεροὺς παιᾶνας, τὴν διαθήκην τῆς ἀπολεσθείσης αὐτονομίας· ὁ δὲ Χριστιανισμὸς συνεισφέρει, ἐν ἐλλείψει πυροβόλων, τὸν πνευματικὸν δεσμὸν, τὴν ἀγάπην, τὴν συμπαγίαν, τὴν πίστιν εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς Προνοίας, τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως, καὶ ὑπόσχεται εἰς βραβεῖον τὰς σκηνάς τῶν μακάρων. Ἡ Ἱστορία προσφέρει τὴν ζύμην· ὁ Χριστιανισμὸς μᾶσσει τὸ φύραμα, εὐλογεῖ τὸν ἄρτον τῆς κοινωνίας ἐν μυστηρίῳ, καὶ σφραγίζει τὸ τίμιον σῶμα τῆς προκειμένης ἀνεγέρσεως εἰς τὸ πάθος καὶ τὴν Ἀνάστασιν τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ. Τότε δὴ προβαίνει ὁ Ἱερός Λόγος, εἰς μὲν τὸν κόλπον φέρων τὸν Ὅμηρον, εἰς δὲ τὸ στήθος τὸν Σταυρόν. Ἡ Φιλικὴ Ἐταιρεία, κράμα

μυστηρίου ἑλληνικοῦ καὶ χριστιανικοῦ, μίγμα σχεδίων πολιτικῶν καὶ τελετῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἐκτυποῖ θαυμασιώτερον ἔτι τὴν κροτηθεῖσαν τότε συμῶλην τῆς Ἱστορικῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου παραδόσεως.

Ἀνελλειπῶς μέχρι τοῦ νῦν ἐδράχθημεν τῶν διεγερτικῶν στοιχείων, τῶν μοχλῶν τῆς ἀναγεννήσεως. Λείπεται ὅμως καὶ τι ἕτερον οὐσιῶδες. Τίς ὁ κύκλος ὁ γεωγραφικός, τίς ἡ ἐθνικὴ περιφέρεια, τίνα τὰ ὅρια τῆς χώρας, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἡ συμμαχία τῶν δύο παραδόσεων θέλει ἀγωνισθῆ; Τάχα πρέπει ὁ Χάρτης τῆς ἐθνεγερσίας νὰ χαραχθῆ κατὰ τοὺς γεωγραφικοὺς ὅρους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, ὅθεν ἡ πρώτη τῶν ἀρχῶν ἐπήγασεν; Ἀλλὰ τότε ἡ συμμαχία κινδυνεύει, διότι ἡ περινομή τῆς ἐγχωρίου Ἐκκλησίας ὑπερβαίνει τοὺς ὅρους αὐτούς. Ἄρα λοιπὸν θέλει κηρυχθῆ τὸ σάλπισμα τῆς ἐπαναστάσεως ἐφ' ὅλης τῆς ὀρθοδόξου πολιτείας; Ἀλλὰ τότε πάλιν συμπεριλαμβάνονται λαοὶ ἄλλοεθνεῖς, γένη παντάπασι ξένα πρὸς τὴν ἐθνικὴν ἱστορίαν τῶν συγωμοτῶν. Ἐν ἀκμῇ τοιαύτῃ, ἡ ἰθαγενὴς ὀρθοδοξία, ἀναπολήσασα τὰς δεκαπέντε ἑκατονταετηρίδας τῆς, καὶ τὸ βλέμμα ρίψασα πρὸς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου, καθάπερ ἀστὴρ ὀδηγικός, ἴστατο πρὸ αἰώνων ἡ ἔδρα τῆς, προτείνει, ὡς νόμιμον ὀροθεσίαν καὶ ὡς ἀγωνιστήριον, τὴν Γραικορωμαϊκὴν ἐπικράτειαν. Ὁ Ἑλληνισμὸς παραδέχεται. Πῶς δ' οὐ; Ἄρα γε δὲν συνέζησε καὶ αὐτὸς μετὰ τῆς Ὀρθοδοξίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, δὲν συνεπολιτεύθη ἐπὶ το-

σούτες αἰῶνας, δὲν περιεσώθη μάλιστα ἐκεῖ, τυ-
 χῶν καταφυγίου καὶ περιθάλψεως; Ὁ Ἑλληνι-
 σμὸς λοιπὸν καὶ ὁ Χριστιανισμὸς, χάριν τῆς αὐ-
 τῶν συμβιώσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν ὑπ' ὄ-
 ψιν λαβόντες τὴν σωτηρίαν ἀπάσης τῆς ἑλληνο-
 χριστιανικῆς οἰκογενείας, καὶ προθυμούμενοι τὴν
 Ἁγίαν Σοφίαν, τὸ κέντρον αὐτὸ τῆς συναφείας
 τῶν, ἐν λουτρῷ αἵματος νὰ ἐξαγοράσωσι, δια-
 γράφουσι τὰ ὅρια τῆς Νεοελληνικῆς πατρίδος ἀ-
 ναλόγως πρὸς ἐκεῖνα, τὰ ὅποια εἶχεν ἡ Ῥωμαϊκὴ
 Αὐτοκρατορία πρὸ τῆς ληστρικῆς καὶ προδοτι-
 κῆς ἐκείνης ἀλώσεως τῆς ἐπὶ Βαλδουίνου, ὅθεν
 προῆλθεν ἀναγκαίως καὶ ἡ δευτέρα τῶν Ὀθωμα-
 νῶν, ὡς ἐγγιστα, κατὰ τὸν Χάρτην ὃν ἐσχημά-
 τισαν τὰ ξίφη τοῦ Νικηφόρου Φωκᾶ καὶ τοῦ Τσιμι-
 σχῆ. Τοιουτοτρόπως, ἐκ τῆς λήθης ὁ Βυζαντινὸς
 μεσαιῶν ἐξανεστηκῶς, διορίζεται παλαίστρα, ἐνθα
 μέλλουσι νὰ ἀνταγωνισθῶσιν ὁ δαίμων τῶν φώ-
 των καὶ ὁ δαίμων τῆς βαρβαρότητος. — Καὶ ἰδοὺ
 πρὸς τὰς εἰρημένας δύο παραδόσεις ἡ ἀρχὰς, προσ-
 τίθεται καὶ τις τρίτη, ἡ παράδοσις, ἡ ἀρχὴ τῆς
 Γ ρ α ι κ ο ρ ω μ α ἰ κ ῆ ς ἐ ν ό τ η τ ο ς.

Ὡστε συγκεφαλαιοῦντες, τρεῖς σημειοῦμεν νό-
 μους ἱστορικοὺς, τρεῖς διαφοροὺς Ἐ ν ό τ η τ α ς πα-
 ρατηροῦμεν συγκροτούσας τὸ τοῦ ἀγῶνος Πανελ-
 λήνιον. Α'. Ἑ λ λ η ν ι κ ῆ ν ἐ ν ό τ η τ α, αὐτὴν ἣτις τὴν
 ἀναγεννωμένην Ἑλλάδα συνάπτει πρὸς τὴν πρεσβυ-
 τέραν Β'. τὴν Χ ρ ι σ τ ι α ν ι κ ῆ ν ἐ ν ό τ η τ α, ἣτις τὸν
 προχείμενον ἀγῶνα συνδέει πρὸς τοὺς ἀγῶνας, ὄλους
 τοῦ Χριστιανικοῦ θρησκειύματος. Καὶ Γ'. τὴν ἐ ν ό τ η τ α

τὴν Ῥωμαϊκὴν, ἣτις πηγάζει ἐκ τοῦ μεσαιῶνος, καὶ προσδιορίζει τὴν ὁροθεσίαν τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνότητος. Ἡ ἐν ἄλλαις λέξεσι, τρεῖς τινες παραδόσεις ἐν τῷ λαῷ τῆς Ἑλλάδος ἐνσαρκοῦνται, πρὸς ἀποκατάστασιν ἐθνότητος ἢ Ἱστορικῆς, ἢ Πνευματικῆς, καὶ ἢ Πολιτικῆς, τουτέστι Παιδεία καὶ Γλῶσσα, Κοινωνικὴ ἁρμονία, Ἐθνικὴ ἀκεραιότης.

Ἴδού ἡ ἱστοριονομικὴ τριαρχία τῆς Παλιγγενεσίας μας ἀλλὰ καὶ τὸ τέρμα τῆς πολιτεύσεώς μας· τριπλῆ πατροπαραδότων αὐθεντιῶν ἐνανθρώπησις κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν τελειωθείσα, καθ' ἣν ἡμέραν ἐορτάζουσιν οἱ Χριστιανοὶ τὴν πλάσιν τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τὴν δευτέραν πλάσιν αὐτῆς διὰ τῆς ἐνσαρκώσεως Χριστοῦ!

Καὶ νῦν, ἐὰν ἀφαιρέσωμεν ἐκ τοῦ ἀγῶνος τὴν συμμετοχὴν τοῦ λαοῦ, φαινόμενον τοῦ νῦν αἰῶνος, ἀντὶ δὲ ταύτης καταστήσωμεν τὴν ὑπὸ Τούρκων διακόπεισαν Γραικικὴν αὐτοκρατορίαν, τί ἀπομένει;

Ἐπανορθοῦται ὁ Βυζαντινὸς μεσαιῶν, σύστημα καὶ αὐτὸ στρεφόμενον ἀμεταθέτως περὶ τρεῖς αὐθεντίας, τὴν Ἑλληνικὴν, τὴν Χριστιανικὴν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν. Ἐξ ὧν ἡ μὲν πρώτη, ὑπὸ τῆς λογίας τάξεως παριστάνομένη, ρυθμίζει τὴν διάνοιαν κατὰ τὸν προγονικὸν ὑπογραμμὸν, συντάσσει τὰ χρονικά, φρουρεῖ τὴν γλῶσσαν· ἡ δὲ δευτέρα, τὸ Ἱερατεῖον ἔχουσα φύλακα, συντηρεῖ, ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, Ἀποστόλων καὶ Πατέρων, τὴν κοινωνικὴν ὁμοδογματίαν καὶ ἐθνικὴν ὁμοπιστίαν· ἡ δὲ τρίτη, ἣν παρίστησιν ὁ Αὐτοκράτωρ, ἐπιτηρεῖ, συχκρατεῖ, διὰ τῆς ὕλικῆς δυνάμεως φυλάττει τὴν εἰρήνην τῆς

πολιτείας, τὸ ἀκέραιον τῆς χώρας καὶ τὴν τριμε-
λῆ συμβασιλείαν τῶν αὐθεντιῶν αὐτῶν.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων ἀρχῶν τῆς Βυζαντινῆς
ζωῆς : τίς ἢ ἐπικρατεστέρα ; Ποῖον τὸ στοιχεῖον
ὅπερ ὑπερέχει κατὰ δραστηκότητα καὶ κατ' ἔκτα-
σιν ;

Ἄναμφιβόλον, ὅτι τὸ ἰθαγενές καὶ ἀρχαιότερον
αὐτό, ἡ γλῶσσα τοῦ ὁποίου ἐκτείνεται ἀπ' ἄκρας
εἰς ἄκραν τῆς ἐπικρατείας, οὗ ἢ ἱστορία εἶναι ἱ-
στορία τοῦ λαοῦ ὑπονοεῖται τὸ Ἑλληνικόν. Τὸ στοι-
χεῖον αὐτὸ ὅπερ ἐπιβαλὸν ἐντεῦθεν μὲν τὴν γλῶσ-
σαν τοῦ τῆ Ἐκκλησίας, ἐκεῖθεν δὲ τὴν παδείαν τοῦ τῆ
Μοναρχίας, βαθμηδὸν τὴν πολιτείαν ὅλην συνυπέ-
ταξεν ὑπὸ τὴν σημαίαν καὶ τὴν ὀνομασίαν αὐτοῦ.

Ἄρα, μόνῃ ἢ παρουσίᾳ καὶ ἢ σύμπραξις τοῦ
Λαοῦ κατὰ τὸ 1821 διακρίνει τὸν λεγόμενον Βυ-
ζαντινὸν μεσαιῶνα ἀπὸ τῆς Νεοελληνικῆς ἐθνεγερ-
σίας.

Ἄρα, τὰ δύο ταῦτα οὐκ ἄλλως ἔχουσι πρὸς
ἄλληλα, ἢ ὡς ἔχει τὸ ἀφηρημένον πρὸς τὸ συγ-
κεκριμένον, ὡς ἔχει ἢ ἐφαρμογὴ ἀρχῆς τινος πρὸς
τὴν ἀρχὴν αὐτήν.

Ἄρα, ἀντὶ Μοίρας ἐπισπευδούσης τὴν Π α ρ α κ-
μ ἦ ν καὶ Π τ ῶ σ ι ν τ ῶ ν Ῥ ω μ α ῖ ω ν, ἐνεργ-
γεῖ ἐν τῆ Βυζαντινῇ πολιτείᾳ νόμος Ἑ λ λ η ν ι-
κ ῆ ς καὶ π ν ε υ μ α τ ι κ ῆ ς Ἄ ν α γ ε ν ν ῆ-
σ ε ω ς. Ὁ δὲ νόμος οὗτος ὑπερκρατεῖ τοσοῦτῳ
μᾶλλον, ὅσῳ εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν τριῶν αὐ-
τῶν παραδόσεων, ἢ μὲν Ἑλληνικὴ ἐπέχει τὸν ἀ-
νώτατον βαθμὸν, ἢ δὲ Ῥωμαϊκὴ τὸν κατώτερον,

τόν δὲ μέσον ἢ Χριστιανική. Οἰκοδεσπότης ἀνήλιξ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ 'Ελληνισμός· κηδεμών δὲ ἡ 'Εκκλησία, ἀπλοῦς δὲ ἐνοικιαστής καὶ φύλαξ τῆς οἰκίας ὁ Ρωμαϊσμός.

Ἐντεῦθεν ἔπεται, ὅτι ὁ Ἀνατολικὸς μεσαιῶν ἔχει νόμον ἱστορικὸν προόδου τὴν βαθμιαίαν τῆς κραταιοτέρας ἀρχῆς ὑπερίσχυσιν, ἡγουν τὴν βραδεῖαν μὲν, ἀλλ' ἀδιάκοπον ἐξελλήνισιν τῆς 'Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας, καὶ τὴν ὑπὸ πρόσχημα Ὁρθοδοξίας ἐνδραιοποίησιν τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Ἡ πρόοδος αὕτη κατ' ἀλήθειαν αὐτόματος καὶ αὐθόρμητος δὲν εἶναι, διότι συνήθως προέρχεται ἐξ ὠθήσεων ἐξωτερικῶν· ἀλλ' ὅπως δῆποτε, χάριν αὐτῆς ἐπισπέρχεται ἡ βελτίωσις τῶν ἀστυκῶν θεσμῶν, ἡ κατάργησις τῆς δουλείας, ἐπιταχύνεται δι' αὐτῆς τὸ πλήρωμα τῆς ἐθνικῆς προπαρασκευῆς.

Ἄλλ' ὁ Μοντέσκιος, ὁ Γίββων, καὶ οἱ ἕτεροι τούτων σύμφρονες δογματίζουσι κατ' ἄλλον τρόπον. Εὐρίσκουσιν οὗτοι παρ' ἡμῖν θάνατον ἀντιζωῆς, εὐρίσκουσιν βασιλείαν τυφλῆς Ἀνάγκης, ἀντὶ νόμων προόδου καὶ θείας συνεργίας. Τί παράδοξον; Ἡ 'Ελληνικὴ Ἀναγέννησις, θυγάτηρ πίστεως, δὲν ἐπεφάνη εἰς αἰῶνα σεσοφισμένης ἀπιστίας καὶ πυρρῶνισμοῦ. Ἀνέτειλεν εἰς ἡμέρας ἀποκαταστάσεως, εὐσεβείας ἐπιστημονικῆς· τότε μόνον ἐξῆλθεν εἰς τὸ φῶς, ὅτε τριακονταετῆς Εὐρωπαϊκὴ δοκιμασία ἐγήρασεν ἤδη τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἐγκυκλοπαιδιστῶν.

Ἐξέλαβον τινὲς ὡς πρωτότυπον τοῦ Γίββωνος τὴν συγγραφὴν· καὶ ὅμως οὐδὲν ἄλλο εἶναι, ἢ

διεξοδική ανάπτυξις τῆς περὶ Ῥωμαίων πραγματείας τοῦ διδασκάλου του Μοντεσχίου. Ἡ αὐτὴ φιλοσοφία παρ' ἀμφοτέροις, ἢ αὐτὴ μέθοδος τοῦ κρίνειν τὰ ἱστορικά, μέθοδος πολιτικὴ καὶ οὐσιωδῶς δογματικὴ, δικάζουσα τοὺς κατὰ καιροὺς πολιτισμοὺς ἐκ τῶν ἐπιπολαίων κυβερνητικῶν φαινομένων.

Ὁ Γίββων, ἐξ οὗ ἡ Εὐρώπη σήμερον ἔτι ἀντλεῖ τὰς περὶ μεσαιῶνός μας γνώσεις καὶ κρίσεις τῆς, ὁ ὑπέρτατος οὗτος δικαστὴς 22 αἰῶνων ἐθνικῆς ἡμῶν υπάρξεως, κέντρον τῆς μεσαιωνικῆς Ἑλλάδος στερούμενον περιφερείας ἔθηκε τὴν αὐτοκρατορικὴν αὐλὴν, τὴν δὲ βιογραφίαν τῶν βασιλέων ἀπὸ πρώτου μέχρι τελευταίου Κωνσταντίνου κατέστησεν ἄξονα, περὶ ὃν ἀπηωρημένην σύνολον τὴν Βυζαντινὴν σφαῖραν περιεδίνησε. Τίς ὁ μὴ θαυμάζων ἐν τῷ βιβλίῳ του τὴν πολυμάθειαν, τὸν ἀκούραστον ζῆλον, τὴν λατρείαν τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἀρχαίας ἀρετῆς! Καὶ ὅμως ἡ συγγραφὴ αὐτὴ ὄζει γαιῶδές τι καὶ νεκριμαῖον καὶ ἐπιτύμβιον, ἀναμιμνήσκον τὴν πένθιμον Μοῦσαν τοῦ Γαχίτου. Τὸ βιβλίον αὐτὸ σχεδιογραφεῖ λαμπρῶς τὴν ἔξω τοῦ μεσαιῶνος μορφήν, ἀπεικονίζει θαυμάσιως τινὰς τῶν χαρακτήρων τοῦ προσώπου, ἀλλὰ περαιτέρω δὲν φθάνει· παύεται ἐνταῦθα τὸ σκοπούμενόν του, οὔτε πρέπει ἐπὶ πλέον νὰ περιμένωμεν. Τὴν ὀλοσχέριαν τοῦ ἀπεικονίσματος, τὴν ψυχολογίαν τῆς πολιτείας, τὸ αἶσθημα, τὴν πίστιν, τὰς ἀπορρήτους τοῦ αἰῶνος ῥοπὰς, τὸν μύχιον, ἐνὶ λόγῳ, τῆς Νεοελληνικῆς υπάρξεως